

De datering en auteurs van de evangelies.

Bedenkingen bij de late datering en toeschrijven van auteurschap.

(+30)

Jezus Christus

In leven, werken, woord en daad verkondigt Hij Zijn boodschap aan de apostelen die met Hem meetrekken. Hij preekt het Rijk Gods.

de apostelen

De apostelen verkondigen de verrezen Heer. Ze verhalen over de Heer als gelovigen, die Pasen en Pinksteren hebben meegemaakt.

de jonge plaatselijke gemeenschappen
de evangelisten

(65-95)

De jonge gemeentes beleven het geloof, verkondigen en leren het in hun concrete omstandigheden en omgeving.

de Evangelies

Datering van de evangeliën

ca 65 Marcus

- geschreven in Rome?
- vóór de Joodse oorlog van 66-70

ca 80-85 Lukas

- na de verwoesting van Jeruzalem in 70, nl. niet in Lc. 21,5-38
- vóór de zware vervolging onder Domitianus (81-96)
- vóór de zware confrontatie met de synagoge te Jamnia (85-90)

ca 85 Mattheüs

- bestemd voor Joden waarschijnlijk in Syrië
- na de confrontatie met de synagoge te Jamnia (85-90)

ca 95 Johannes

- geschreven in Efese?

De datering van de evangeliën

De basis van deze datering.

- te herleiden tot twee:
 - ▶ de verwoesting van de tempel wordt vermeld in Mt. en Lc.
 - ▶ de samenhang en opeenvolging van de synoptici.
- verder:
 - ▶ de evangeliën zouden eerst anoniem (zonder titel) gecirculeerd hebben.

Wij vechten deze late datering aan in de rest van deze diaserie.

De basis van deze datering.

Kernargument: De verwoesting van de tempel (70)

- in het N.T. is nergens sprake van de verwoeste tempel van Jeruzalem (aug./sept. 70) als van een voldongen feit.
- veel exegeten lezen Mt. 22,7:
 - ▶ *“Nu ontstak de koning in toorn, stuurde zijn troepen en liet de moordenaars ombrengen en hun stad in brand steken.”*
- en Lc. 19,43-44:
 - ▶ *“Er zullen dagen over u komen, dat uw vijanden een wal tegen u opwerpen, u omsingelen en u van alle kanten insluiten; 44 zij zullen u met uw kinderen die in u wonen, neersmakken en zij zullen in u geen steen op de andere laten, omdat gij de tijd, waarin barmhartig op u werd neergezien, niet hebt erkend.”*
- als een beschrijving *ex eventu* (met kennis achteraf) van de verwoesting van de tempel, waardoor beide evangelies na 70 gedateerd worden.

De basis van deze datering.

Kernargument: De verwoesting van de tempel (70)

- Maar is dit zo? De teksten waar men zich op baseert zijn:
- Mat. 24,1-2:
 - ▶ “Hierop verliet Jezus de tempel. Toen Hij een eindweegs gegaan was, kwamen zijn leerlingen bij Hem lopen en wezen Hem op de gebouwen van het heiligdom. 2 Maar Hij zei: ‘Ziet ge dit alles? Voorwaar, Ik zeg u: geen steen zal hier op de andere gelaten worden, alles zal worden verwoest.’”
- Mc. 13,1-2:
 - ▶ “Toen Jezus de tempel verliet, zei een van zijn leerlingen tot Hem: ‘Meester, kijk eens, wat een stenen en wat een gebouwen!’ 2 Maar Hij zei: ‘Ziet ge die grote gebouwen? Geen steen zal op de andere gelaten worden, alles zal worden verwoest.’”
- Lc. 19,41-44:
 - ▶ “En toen Hij naderbij kwam, liet Hij zijn blik over de stad gaan en weende over haar, 42 terwijl Hij zei: ‘Mocht ook gij op deze dag inzien wat u tot vrede strekt! Maar nu is dat voor uw ogen verborgen. 43 Er zullen dagen over u komen, dat uw vijanden een wal tegen u opwerpen, u omsingelen en u van alle kanten insluiten; 44 zij zullen u met uw kinderen die in u wonen, neersmakken en zij zullen in u geen steen op de andere laten, omdat gij de tijd, waarin barmhartig op u werd neergezien, niet hebt erkend.’”
- Lc. 21,20: “Wanneer gij Jeruzalem door legers omsingeld ziet, weet dan dat zijn verwoesting nabij is.”

De basis van deze datering.

Kernargument: De verwoesting van de tempel (70)

- de meeste auteurs stellen dat dit geen voorspellingen van Jezus zijn of kunnen zijn en dat Lc. en Mt. details bevatten die zij enkel ex eventu kunnen kennen.
- Lc. 19.43-44:
 - ▶ “dat uw vijanden een wal tegen u opwerpen, u omsingelen en u van alle kanten insluiten; 44 zij zullen u met uw kinderen die in u wonen, neersmakken en zij zullen in u geen steen op de andere laten”
- Mt. 22,7:
 - ▶ “hun stad in brand steken”
- merk op: de tempel is eerder in 586 verwoest. (2 Kon. 25,8-10)
 - ▶ “In de vijfde maand ... in het negentiende regeringsjaar van Nebukadnessar, de koning van Babel, trok Nebuzaradan, commandant van de lijfwacht en adjudant van de koning van Babel, Jeruzalem binnen. 9 Hij stak de tempel van Jahwe, het koninklijk paleis en alle huizen van Jeruzalem in brand; alle grote gebouwen liet hij in vlammen opgaan. 10 Het leger van de Chaldeeërs, dat onder bevel stond van de commandant van de lijfwacht, sloopte de muur van Jeruzalem.”

De basis van deze datering.

Kernargument: De verwoesting van de tempel (70)

- hier dezelfde details: het verbranden van de tempel en het afbreken van de muur.
 - ▶ vrijwel elke inname van een stad ging gepaard met belegering, bouwen van een muur eromheen, in brand steken (minstens van delen ervan) enz.
 - ▶ er is hierin niets specifiek uniek van de belegering en verovering onder Titus te vinden. (zie hieronder)

- er waren nog anderen die waarschuwden voor een verwoesting van Jeruzalem en zijn tempel.
 - ▶ Josephus, *Joodse oorlog*, 6,5,3 spreekt over een zekere “Jezus, zoon van Ananus” die terwijl hij door de stad trok vanaf 62 (4 jaar voor de oorlog) riep “Wee Jeruzalem ... “. Hij werd daarvoor gezeseld door procurator Albinus, maar hield het 7 jaar vol tot hij werd gedood tegen het einde van de belegering van de stad.

De basis van deze datering.

Kernargument: De verwoesting van de tempel (70)

- er wordt **nergens** in het N.T. verwezen naar de tempel als zijnde verwoest en dus als een profetie die vervuld was.
 - ▶ zoals bv. in Handelingen over een andere profetie:
 - “In die tijd kwamen er van Jeruzalem profeten naar Antiochië. Een van hen, Agabus, maakte door de Geest bekend dat er over heel de wereld een grote hongersnood zou uitbreken, wat onder Claudius inderdaad gebeurde.” (11,27-28)
 - ▶ waarom de voorspelling van een onbekende Christelijke profeet Agabus en zijn vervulling (in de 40-er jaren) wel vermelden en de zoveel belangrijkere voorspelling van Jezus zelf niet?
 - ▶ waarom zeggen de evangelies niet dat dit inderdaad onder Titus gebeurde?
- belangrijker nog.
 - ▶ als je de voorspellingen van Jezus bekijkt dan zijn een aantal onderdelen alleen te verklaren door het feit dat ze nog niet vervuld zijn en dat niet enkel bij Mc. (waar iedereen het over eens is) maar ook bij Mt. een Lc.

De basis van deze datering.

Kernargument: De verwoesting van de tempel (70)

- even de teksten in het kader van de volharding.
- Mc. 13,13-18:
 - ▶ Wie echter ten einde toe volhardt, zal gered worden. 14 Wanneer gij nu de gruwel der verwoesting zult zien staan waar het niet mag - wie het leest, begripte het - laten dan de mensen in Judea naar de bergen vluchten; ... 18 Bidt, dat het niet in de **winter** valt."
- Mt. 24,14-20:
 - ▶ De Blijde Boodschap van het Koninkrijk zal over heel de wereld verkondigd worden tot getuigenis voor alle volkeren en dan zal het einde komen. 15 Wanneer gij dus de gruwel der verwoesting, waarover gesproken is door de profeet Daniël, zult zien staan op de heilige plaats - wie het leest begripte het! -16 laten dan de mensen in Judea naar de bergen vluchten; ... 20 Bidt dat uw vlucht niet valt in de winter of op een sabbat!
- Lc. 21,20-21:
 - ▶ Door standvastig te zijn zult ge uw leven winnen. 20 Wanneer gij Jeruzalem door legers omsingeld ziet, weet dan dat zijn verwoesting nabij is. 21 Laten dan de mensen in Judea naar de bergen vluchten; die in de stad zijn eruit trekken, en die op het land vertoeven daar niet binnengaan:

De basis van deze datering.

Kernargument: De verwoesting van de tempel (70)

■ enkele overwegingen:

- ▶ 1. waarom zou Mc. zijn lezers aansporen om te bidden “*dat het niet in de winter valt*” (13,18) als hij wist dat de tempel eind juli begin aug. verwoest werd door brand en de stad viel in aug.-sept. 70?
- ▶ 2. waarom zou Lc. waarschuwen (21,21) om de stad niet binnen te gaan als deze al verwoest was?
- ▶ 3. waarom zou Mt. die men na 70 plaatst Mc. herhalen en toevoegen (24,20): “*Bidt dat uw vlucht niet valt in de winter of op een sabbat!*” als het al gebeurd was.
 - wat is de point om te bidden dat iets dat al gebeurd is niet zou gebeuren.
- ▶ 4. waarom wordt er geen enkel extra detail gegeven?
 - zoals de voorafgaande Joodse opstand,
 - de hevige strijd en moordpartijen tussen de rivaliserende kampen van de verdedigers,
 - dat eerst de tempel afbrandt en pas later de hele stad wordt ingenomen
 - de kruisiging van honderden gevangenen door de Romeinen tijdens de belegering.
 - de bronnen vermelden nergens wat Lc. wel vermeldt nl. dat de kinderen worden neergesmaakt
 - maar/want dit zal bij de normale plundering enz. van de stad horen.

De basis van deze datering.

- je kan hier ook denken aan de voorspelling van Dan. 9,24-28. Die (qua tijdstelling) eventueel in deze periode valt.
 - ▶ Voor je volk en voor je heilige stad is een duur van zeventig weken vastgesteld om aan de misdaad een eind te maken, om de zonde te doen verdwijnen en om de ongerechtigheid uit te boeten, om eeuwige gerechtigheid te brengen, om het zegel te drukken op de openbaringen van de profeten en om het hoogheilige te zalven. 25 Prent dit goed in je hoofd: Vanaf het ogenblik waarop het woord gesproken werd over de terugkeer uit de ballingschap en de herbouw van Jeruzalem tot aan het optreden van de gezalfde vorst zullen er zeven weken verlopen; eenmaal herbouwd met pleinen en wallen zal de stad tweeënzestig weken lang zo blijven. Maar in de benarde tijd 26 na die tweeënzestig weken zal een gezalfde gedood worden zonder dat iemand hem opvolgt. *De stad en de tempel zullen verwoest worden door het leger van een vorst, die komt en zijn einde zal vinden in een vloed van rampspoed.* Maar tot aan het einde zal er volgens het besluit een verwoestende oorlog woeden. 27 Met velen zal die vorst een vast verbond aangaan gedurende een week. Op de helft van die week zal hij een einde maken aan de slacht- en spijsoffers en op de vleugel van de tempel de gruwel der verwoesting plaatsen totdat de vernietiging, waartoe besloten is, zich aan de vernieler voltrekt.'
- als Jezus voorspeld heeft dat de Messias/gezalfde moet sterven, waarom dan ook niet de rest?

De basis van deze datering.

De samenhang tussen en datering van de synoptici.

- de tweede reden om de evangeliën te dateren hangt samen met de visie op de samenhang en volgorde van de synoptische evangeliën.
- dit wordt hier even als bekend verondersteld.

Marcus

Q

Mattheus

Lucas

De basis van deze datering.

Tegenargument: De datering en het einde van de Handelingen.

- Lucas en Handelingen zijn door dezelfde auteur geschreven:
 - ▶ dit blijkt uit het begin van de Hand. waarin hij verwijst naar zijn vorige boek.
 - ▶ “Het eerste boek, dat ik geschreven heb, Teofilus, ging over alles wat Jezus gedaan en geleerd heeft tot aan de dag waarop Hij zijn opdracht gaf aan de apostelen die Hij door de heilige Geest had uitgekozen, en ten hemel werd opgenomen.” (Hand. 1,1-2)
- de naam van de geadresseerde, de stijl en woordenschat van de twee boeken verraden een gemeenschappelijke auteur.

De basis van deze datering.

Tegenargument: De datering en het einde van Handelingen.

- Colin J. Hemer (historicus) heeft krachtig bewijs geleverd dat het boek Handelingen is geschreven tussen 60 en 62 na Chr.
- met de volgende argumenten: In de Handelingen
 - ▶ 1. geen melding van de val van Jeruzalem in 70.
 - ▶ 2. niets over het uitbreken van de Joodse oorlog in 66 of de ernstige verslechtering van de betrekkingen tussen Romeinen en Joden vóór die tijd.
 - ▶ 3. niets over verslechtering van de christelijke betrekkingen met Rome tijdens de Neronische vervolging van de late jaren 60. (keizer Nero 54-68)
 - ▶ 4. niets over de dood van Jacobus door het Sanhedrin in ca. 62
 - ▶ 5. het arrest van Gallio (Hand. 18,14-17) kan gezien worden als een precedent om de christelijke leer te legitimeren onder de paraplu van de tolerantie die uitgebreid is tot het jodendom.

De basis van deze datering.

Tegenargument: De datering en het einde van Handelingen.

- ▶ 6. de bekendheid en autoriteit van de Sadduceeën weerspiegelt een datum vóór 70, vóór de ineenstorting van hun politieke samenwerking met Rome.
- ▶ 7. de relatief sympathieke houding tot Farizeeën (in tegenstelling tot die zelfs in Lc.) past niet in de periode van de Farizeïsche herleving die leidde naar de raad in Jamnia (80).
– daar begon een nieuwe fase van conflicten met het christendom.
- ▶ 8. Handelingen lijkt geschreven vóór de komst van Petrus in Rome en impliceert dat Petrus en Johannes nog leefden ten tijde van het schrijven.
- ▶ 9. de prominente aanwezigheid van ‘godvrezenden’ in de synagogen wijst op een datum vóór 70.
- ▶ 10. geeft onbelangrijke details over de cultuur van een vroege, Julio-Claudiaanse periode. (keizer Claudius 41-54)
- ▶ 11. in alle controverses wordt verondersteld dat de tempel nog steeds staat.

De basis van deze datering.

Tegenargument: De datering en het einde van Handelingen.

- ▶ 12. Adolf Harnack betoogde dat de profetie van Paulus bij zijn afscheid in Milete in Hand. 20,25 (“En nu weet ik, dat gij mijn gelaat niet meer zult zien, gij allen bij wie ik rondgegaan ben om het Koninkrijk te prediken.”) (zie 20,38) mogelijk door latere gebeurtenissen is tegengesproken.
 - als dat klopt moet het boek vóór die gebeurtenis (hij was later weer in de buurt van Milete) beëindigd zijn..
- ▶ 13. de Christologische terminologie weerspiegelt een eerdere periode:
 - Harnack wijst op het gebruik van Ἰησοῦς en Ὁ Κύριος voor Jezus,
 - terwijl Ὁ Χριστός altijd ‘de Messias’ aanduidt en geen echte naam voor Jezus is.
- ▶ 14. de zelfverzekerde toon lijkt onwaarschijnlijk tijdens de vervolgingen onder Nero en na de Joodse oorlog (66-70).
- ▶ 15. de actie eindigt heel vroeg in de jaren 60, maar de beschrijving in Hand. 27-28 is geschreven met een levendige directheid.
 - het is ook een vreemde plek om het boek te beëindigen als er jaren verstreken zijn sinds de pre-62 evenementen plaatsvonden.

De basis van deze datering.

Tegenargument: De datering en het einde van Handelingen.

- als Handelingen in 62 of eerder werd geschreven en Lucas vóór Handelingen was geschreven (zeg 60), dan werd Lucas minder dan dertig jaar na de dood van Jezus geschreven.
 - ▶ dit is eigentijds voor de generatie die getuige was van de gebeurtenissen in Jezus 'leven, dood en opstanding'. Dit is precies wat Lucas beweert in de proloog van zijn evangelie:
 - “Reeds velen hebben getracht de gebeurtenissen te verhalen die onder ons hebben plaats gevonden 2 aan de hand van de gegevens, welke ons werden overgeleverd door mensen die van het begin af aan ooggetuigen waren en in dienst van het woord zijn getreden. 3 Vandaar, edele Teofilus, dat ook ik besloot - na van meet af aan alles nauwkeurig te hebben onderzocht - voor u een ordelijk verslag te schrijven, 4 met de bedoeling u te doen zien, hoe betrouwbaar de leer is waarin gij onderwezen zijt.”
- Lucas presenteert dezelfde informatie over wie Jezus is, wat Hij onderwees, Zijn dood en opstanding als de andere evangeliën.
 - ▶ er is dus ook geen reden om hun historische nauwkeurigheid te verwerpen.

De basis van deze datering.

Het einde van de Handelingen.

- het vreemde einde van Lc. zou omwille van een literaire of andere reden verklaard kunnen worden
- als de Handelingen volgen op Lucas dan moet men het ongewone einde van de Handelingen kunnen verklaren.
- het einde (Hand. 28,14b-16.29-31):
 - ▶ Tenslotte gingen we dan op Rome aan. 15 Ook vandaar kwamen de broeders, die al van ons gehoord hadden, ons tegemoet tot aan Forum Appii en Tres Tabernae. Toen Paulus hen zag, dankte hij God en schepte nieuwe moed. 16 Na onze aankomst in Rome kreeg Paulus verlof op zichzelf te wonen met de soldaat die hem bewaakte. ... 29 Volle twee jaar vertoefde hij in een eigen huurwoning 30 en ontving allen die bij hem kwamen. 31 Hij predikte het Rijk Gods en gaf onderricht in de leer over de Heer Jezus Christus in alle vrijmoedigheid, zonder enige belemmering.”

De basis van deze datering.

Het einde van de Handelingen.

- waarom stopt Hand. zo abrupt in 62 met Paulus in de gevangenis?
 - ▶ als Hand. later geschreven zou zijn dan is het onverklaarbaar waarom de marteldood enz. van Paulus en Petrus niet vermeld worden
 - ▶ het is duidelijk dat er al Christenen waren in Rome t.t.v. Hand.
 - ▶ von Harnack kwam uiteindelijk tot de conclusie dat Hand. in 62 geschreven was.
 - ▶ meerdere auteurs komen tot dezelfde conclusie.

- als Hand. geschreven is vóór de dood van Paulus en het evangelie van Lc. nog eerder
 - ▶ dan moet Lc. geschreven zijn tijdens het leven van Paulus.
 - ▶ als Mc. inderdaad voorafgaat aan Lc. dan moeten Lc. en Mc. vóór 62 geschreven zijn.

De basis van deze datering.

De evangelies zijn niet anoniem

- een aantal exegeten stellen dat de evangelies eerst anonieme stukken waren en wel een eeuw lang zonder titel rondgingen en pas later (bij Papias enz.) toegeschreven werden aan de vier bekende auteurs.
- maar:
 - ▶ als de toeschrijving van een latere datum was (zoals bij de Hebreënbrief) dan is te verwachten dat deze toeschrijving niet overal dezelfde zou.
 - ▶ waarom zou men de evangelies van Mc. en Lc. niet direct toeschrijven aan een apostel om het werk meer gezag te geven?
 - zoals dat bij de apocriefe evangelies en handelingen vrij consequent gebeurt.
 - ▶ hoe onwaarschijnlijk is het dat anonieme copieën overgeschreven werden een eeuw lang zonder dat iemand een titel toevoegde (tenminste als deze er niet was)?

De basis van deze datering.

De evangelies zijn niet anoniem

- de stelling dat ze het eerst anonieme stukken sluit per se uit dat ze geschreven werden door een apostel.
 - ▶ een belangrijk argument (extern) is dat **alle oudste manuscripten** zonder uitzondering de titel met de naam van de auteur dragen.
 - ▶ ook al is er wat variatie in de titels die wij vinden.
 - zo wordt het woord evangelie in de titel vaak weggelaten.
 - er is geen enkel verschil in de toeschrijving aan de vier evangelisten.

- in de exegetische literatuur blijft men volledig fout herhalen met Bart Ehrman:
 - ▶ “Omdat de overlevende Griekse manuscripten zo een variëteit van (verschillende) titels voor de evangelies bevatten, hebben de tekstcritici zich al lang geleden gerealiseerd dat hun gebruikelijke namen (bv. Het evangelie volgens Matteüs) niet de originele titel zijn maar later zijn toegevoegd door copisten.”

 - ▶ dit is onzin die nog steeds herhaald wordt en a priori het auteurschap van een apostel uitsluit.

De basis van deze datering.

De evangelies zijn niet anoniem

- een uitgebreide studie hierover vinden wij Simon Gathercole.
 - ▶ hij merkt op dat Nestlé-Aland en andere kritische uitgaven van de tekst van het N.T. de titels niet correct behandelen.
 - ▶ hij merkt terecht op dat titels in de oudheid niet altijd op eerste pagina staan, maar heel vaak aan het einde, in een colophon of ergens boven of onder een tekst.
 - ▶ hij toont aan dat **alle** oude manuscripten wel degelijk een auteur hebben.

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

Externe bron

- Papias van Hiërapolis (±70-130)
 - ▶ bisschop van Hiërapolis in Klein Azië rond 130 n.Chr.
 - ▶ is met Polycarpus (bisschop van Smyrna) een leerling van de presbyter Johannes, auteur van het vierde evangelie.
 - ▶ behoort tot de derde generatie christenen.
- ▶ Eusebius van Caesarea citeert in zijn *H.E.*, III,39, uit een verloren vijfdelig boekwerk van Papias: Λογίων Κυριακων Ἐξήγησις (Verklaring van de uitspraken van de Heer).
- ▶ Ματθαιος μεν οὖν Ἐβραϊδι διαλεκτῶ τα λογια συνεταξατο, ἡρμηνευσεν δ'αὐτα ὡς ἦν δυνατος ἕκαστος.
- ▶ “Matteüs heeft in de Hebreeuws taal de redevoeringen opgesteld, eenieder echter vertaalde diezelfden zo [goed] als hij kon.”

15. ... τούτων· «καὶ τοῦθ' ὁ πρεσβύτερος ἔλεγεν·

Μάρκος μὲν ἐρμηνευτῆς Πέτρου γενόμενος,

ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν,

οὐ μέντοι τάξει τὰ ὑπὸ τοῦ κυρίου ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα.

οὔτε γὰρ ἤκουσεν τοῦ κυρίου οὔτε παρηκολούθησεν αὐτῷ , ὕστερον δὲ, ὡς ἔφην, Πέτρῳ·

ὅς πρὸς τὰς χρείας ἐποιεῖτο τὰς διδασκαλίας,

ἀλλ' οὐχ ὥσπερ σύνταξιν τῶν κυριακῶν ποιούμενος λογίων,

ὥστε οὐδὲν ἤμαρτεν Μάρκος οὕτως ἔνια γράψας ὡς ἀπεμνημόνευσεν.

ἐνὸς γὰρ ἐποιήσατο πρόνοιαν, το μηδὲν ὧν ἤκουσεν παραλιπεῖν ἢ ψεύσασθαί τι ἐν αὐτοῖς.

16. ταῦτα μὲν οὖν ἱστόρηται τῷ Παπίᾳ περὶ τοῦ Μάρκου·

περὶ δὲ τοῦ Ματθαίου ταύτ' εἴρηται·

«Ματθαῖος μὲν οὖν Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο,

ἠρμύνευσεν δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος».

Het zogenaamde Papias-fragment in: Eusebius, *Historia Ecclesiastica* III,39,15-16

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

Papias van Hiërapolis (±70-130)

- de interpretatie van dit citaat is nogal omstreden; m.n. de uitdrukkingen **ἑβραΐδι διαλέκτῳ** en **τὰ λόγια**
- de **ἑβραΐδι** kan zowel betekenen
 - ▶ de Aramese landstaal
 - ▶ het destijd niet meer gesproken maar nog wel geschreven Bijbelhebreuws
- hier wordt het gesproken Aramees ermee aangeduid, immers:
 - ▶ Hand 21,40
 - “Er viel een diepe stilte en hij (Paulus) sprak hen als volgt in het Hebreeuws toe”. Het is duidelijk dat met “Hebreeuws” hier Aramees wordt bedoeld omdat het Hebreeuws tentijde van Paulus niet meer gesproken en verstaan werd. Zie ook: Hand 22,2; 26,14
 - ▶ Joh 20,16
 - “Zij keerde zich om en zei tot Hem in het Hebreeuws: ‘Rabboeni?’ wat leraar betekent.”
 - Rabboeni is echter Aramees

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

Papias van Hiërapolis (±70-130)

- dat het Bijbelhebreuws ook in de eerste eeuw niet geheel verdwenen was, blijkt uit de teksten van Qumran die bijna allen in het Hebreeuws zijn opgesteld.
- ook in Mt is het Bijbelhebreuws verondersteld zoals blijkt uit de toespeling op de naam Jezus:
 - ▶ Mt. 1,21 *“Zij zal een zoon ter wereld brengen die gij Jezus moet noemen, want Hij zal zijn volk redden uit hun zonden.”*
- de naam Jezus luidt in het (Bijbel)Hebreeuws יהוֹשֻׁעַ [jěhošû'a] en betekent “JHWH is hulp, redding, heil”
 - ▶ deze toespeling ‘functioneert’ alleen in het Hebreeuws en niet in het Aramees
 - deze kwestie staat overigens los van de vraag of het Mt-evangelie oorspronkelijk in het Hebreeuws is geschreven
 - alleen een “Hebreeuws” oor kan de toespeling begrijpen

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

Papias van Hiërapolis (±70-130)

- **τὰ λόγια** (= spreuken, gezegden, uitspraken) kan op verschillende manier opgevat worden. Het kan staan voor:
 - ▶ een *echt evangelie* (doorlopende vertellingen over en toespraken van Jezus),
 - ▶ of een verzameling losse uitspraken van Jezus zonder verhalend verband
 - zoals de hypothetische bron Q.
- ▶ indien dit laatste het geval zou zijn, kan Matteüs alleen in verwijderde zin als schrijver van het eerste evangelie beschouwd worden.
 - een bewijs voor een verzameling losse uitspraken op naam van Matteüs is er niet.
 - de kontekst van het Papias-citaat in Eusebius gaat bovendien ook over het evangelie van Markus, zodat duidelijk wordt dat met **τὰ λόγια** zijn evangelie bedoeld is.
 - Μάρκος μὲν ἑρμηνευτῆς Πέτρου γενόμενος, ὅσα ἐμνημόνευσεν, ἀκριβῶς ἔγραψεν, οὐ μὲντοι τὰξει τὰ ὑπὸ το κυρίου ἢ λεχθέντα ἢ πραχθέντα. (H. E. III,39,15)
 - “Markus, die de tolk van Petrus was, schreef nauwkeurig, maar niet in volgorde, op wat hij zich herinnerde van wat door de Heer gezegd en gedaan was.”

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

J. Kürzinger

- J. Kürzinger gaf in 1957/1960 een nieuwe interpretatie/vertaling van de tekst over Matteüs:
 - ▶ *“Matteüs nu stelde volgens de Hebreeuwse stijlkunst de uitspraken op; want ieder stelde ze zo op, zoals hij kon”.*
- nieuw:
 - ▶ het Papiascitaat wordt opgevat als een opmerking over de verschillende schrijfstijlen van de vier evangelisten.
 - ▶ Διαλέκτος wordt gelezen als “stijl”;
 - het is een technische uitdrukking uit de klassieke retorica voor ‘stijlkunst’;
 - ook ἑρμηνεύειν is een vakterm uit de Griekse retorica: interpreteren (niet vertalen)
 - vgl. Aristoteles’ περὶ ἑρμηνείας = Over de interpretatie.
- een sterk argument voor de juistheid van deze opvatting is dat hij gebruik maakt van de interne samenhang van het Papiascitaat, dat niet alleen spreekt over Matteüs maar ook over Markus.

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

J. Kürzinger

- **Markus** is dus niet de ‘vertaler’ (ἐρμηνευτής) van Petrus, maar de ‘uitlegger’ want:
 - ▶ “als ‘hermeneut’ schreef hij zorgvuldig, (maar) οὐ μὲντοι τὰξει wat door de Heer gezegd en gedaan was”.
 - ▶ **Οὐ μὲντοι τὰξει** = ‘*maar niet in literaire opstelling*’:
 - als schrijver ontbrak het Markus aan τὰξις (ook een vakterm uit de Griekse retorica),
 - d.w.z. hij schreef niet volgens de regels van de Griekse compositiekunst en stijlkunst
 - ▶ ook de uitdrukking **πρὸς τὰς χρείας** in het citaat komt uit de retorica:
 - een **chreia** is een voorbeeld (uitwerken).
 - het kan ook betekenen: ‘volgens de behoeftes/noden’.
- een band tussen Papias en de retorica is te verwachten omdat hij in tijd en plaats heel dicht bij verschillende retorische scholen staat.
 - ▶ Papias zegt dus over **Matteüs** dat deze (in tegenstelling tot Markus) de uitspraken op Hebreeuwse wijze samenstelde;
 - ▶ het laatste deel van het citaat (ἠρμύνευσεν δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος) heeft dan betrekking op beide evangelisten en geeft aan dat beide een heel verschillende schrijfwijze volgden: “*ieder stelde ze immers zo op, zoals hij daartoe instaat was*” . - 31 -

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

Externe bronnen

- alle latere citaten uit de oudheid zijn waarschijnlijk afhankelijk van dit oudste en meestal verkeerd geïnterpreteerde citaat van Papias (als in de Hebreeuwse taal), dat ons in zijn letterlijke vorm alleen bekend is via Eusebius.
- in 2006 heeft R. Bauckham, voortbouwend op Kürzinger, voorgesteld dat de opmerkingen van Papias over Matteüs en Markus het beste begrepen kunnen worden als een vergelijking met het vierde evangelie, dat geschreven is door een directe ooggetuige en dat daarom de juiste ordening (ταξις) had die bij hen ontbrak.
- deze directe ooggetuige, de geliefde leerling, is de “presbyter/oudste Johannes”, een leerling van de Jezus, maar kennelijk niet de apostel Johannes.

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

Matteüs, de apostel

- de vier apostellijsten vertonen een zekere geleding, namelijk 3x een viertal en Matteüs staat steeds in de tweede groep van vier apostelen.
 - ▶ het eerste viertal: Petrus, Andreas, Jakobus en Johannes;
 - ▶ het tweede viertal: Filippus, Bartholomeüs, Matteüs, Thomas.
 - Matteüs bij Mt. en de Hand. als laatste, bij Mk en Lk als derde genoemd.
 - ▶ het derde viertal: Jakobus = zoon van Alfeüs, Judas Thaddeüs, Simon de Ijveraer en Judas Iskariot.

- alleen bij Mt staat de toevoeging «Matteüs, de tollenaar» (ὁ τελώνης).
 - ▶ deze toevoeging hangt samen met de eerste keer dat de naam Matteüs voorkomt in Mt, nl. in het roepingsverhaal van Mt 9,9-13 (Mk 2,13-17; Lk 5,27-32).
 - de roeping van Matteüs wordt heel kort beschreven
 - de pericope gaat eigenlijk meer over de daarop volgende maaltijd.
 - ▶ probleem: in de parallelle overlevering bij Mk en Lk heet de tollenaar dan Levi.
 - gaat het hierbij om dezelfde persoon met een dubbele naam?
 - vgl. Simon = Petrus; Thomas = Didymus, Joh 11,16

**DE APOSTELLIJSTEN.
(Synoptische vergelijking)**

Mt. 10, 2-4	Mc. 3, 16-19	Lk. 6,14-16	Hand. 1,13
<p>2 Dit zijn de namen van de twaalf apostelen: als eerste, Simon die Petrus wordt genoemd, met zijn broer Andreas; Jakobus, de zoon van Zebedeüs, met zijn broer Johannes;</p> <p>3 Filippus en Bartolomeüs, Tomas en Matteüs de tollenaar,</p> <p>Jakobus, de zoon van Alfeüs, en Taddeüs,</p> <p>4 Simon de IJveraar en Judas Iskariot, die Hem verraden heeft.</p>	<p>16 Hij wees dus deze twaalf aan; aan Simon gaf Hij de naam Petrus; 17 verder Jakobus de zoon van Zebedeüs en Johannes de broer van Jakobus, aan wie Hij de naam Boanerges gaf, wat betekent: zonen van de donder; 18 vervolgens Andreas,</p> <p>Filippus, Bartolomeüs, Matteüs, Tomas,</p> <p>Jakobus de zoon van Alfeüs, Taddeüs, Simon de IJveraar 19 en Judas Iskariot, die Hem heeft overgeleverd,</p>	<p>4 Simon, aan wie Hij de naam Petrus gaf, diens broer Andreas, Jakobus, Johannes,</p> <p>Filippus, Bartolomeüs, 15 Matteüs, Tomas,</p> <p>Jakobus de zoon van Alfeüs, Simon met de bijnaam 'ijveraar', 16 Judas de broer van Jakobus en Judas Iskariot, die een verrader werd.</p>	<p>13 Petrus en Johannes, Jakobus en Andreas,</p> <p>Filippus en Tomas, Bartolomeüs en Matteüs,</p> <p>Jakobus, zoon van Alfeüs, Simon de IJveraar en Judas, de broer van Jakobus.</p>

DE ROEPING VAN MATTHEÛS / LEVI. (Synoptische vergelijking)

Mt. 9, 9-13

9 Toen Jezus vandaar (Kafarnaüm) verder ging,

zag Hij iemand aan het tolhuis zitten die Matteüs heette,
en Hij zei tot hem: '*Volg mij.*'
De man stond op en volgde Hem.

10 Terwijl Hij nu in diens woning aan tafel aanlag, kwamen ook vele tollenaars en zondaars met Jezus en zijn leerlingen aanliggen.

11 Toen de Farizeeën dat zagen, zeiden ze tot zijn leerlingen:

'Waarom eet uw Meester met tollenaars en zondaars?'

12 Hij hoorde dit en zei:

'Niet de gezonden hebben een dokter

Mc. 2, 13-17

13 Een andere keer ging Hij naar de oever van het meer; al het volk kwam naar Hem toe en Hij onderrichtte hen.

14 In het voorbijgaan zag Hij Levi, de zoon van Alfeüs, aan het tolhuis zitten en sprak tot hem: '*Volg Mij.*'
De man stond op en volgde Hem.

15 Terwijl Jezus eens in diens woning te gast was, lag met Hem en zijn leerlingen ook een groot aantal tollenaars en zondaars aan, want er waren er velen die Hem volgden.

16 De farizeese schriftgeleerden die zagen dat Hij at met zondaars en tollenaars, zeiden tot zijn leerlingen:

'Hoe kan Hij eten en drinken met tollenaars en zondaars?'

17 Jezus hoorde dit en antwoordde hun:

'Niet de gezonden hebben een dokter

Lk. 5,27-32

27 Daarna ging Hij naar buiten.

Bij het tolhuis richtte Hij zijn blik op een tollenaar die daar zat, een zekere Levi.
Hij zei tot hem: '*Volg Mij.*'
28 De man stond op, liet alles achter en volgde Hem.

29 Levi nu bood Hem in zijn huis een groot feestmaal aan, waarbij onder anderen talrijke tollenaars met hen aanlagen.

30 De Farizeeën, met name de schriftgeleerden onder hen, morden daarover tegen zijn leerlingen:
'Waarom', zeiden ze, 'eet en drinkt gij met tollenaars en zondaars?'

31 Maar Jezus nam het woord en sprak:
'Niet de gezonden hebben een dokter

nodig, maar de zieken.

13 Gaat heen en leert wat het zeggen wil:

Ik wil liever barmhartigheid dan offers.

Ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars.'

nodig, maar de zieken.

Ik ben niet gekomen om rechtvaardigen te roepen, maar zondaars.'

nodig, maar de zieken.

32 Ik ben niet gekomen om rechtvaardigen maar om zondaars te roepen, opdat ze zich bekeren.'

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

De apostel Matteüs.

- de oude overlevering schrijft het evangelie toe aan Matteüs
 - ▶ één van de twaalf
 - ▶ genoemd in alle vier de lijsten van de apostelen.
- Matteüs komt van Mattatyah(u) en kan vertaald worden met “door God gegeven”.
- Mk. en Lk. verhalen hoe Jezus een tollenaar Levi, de zoon van Alfeüs, riep om Hem te volgen, bij Mt. wordt deze Matteüs de tollenaar genoemd.
 - ▶ een dubbele naam was helemaal niets ongewoon in Israëel
 - ▶ vlak na zijn bekering richtte Matteüs een feest in voor zijn vrienden en collega's, waarbij Jezus en een aantal andere apostelen aanwezig waren.

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

De apostel Matteüs.

- behalve dit weten we niets uit de H. Schrift.
- volgens een oude traditie bleef Matteüs een aantal jaren in Palestina, waar hij de ander apostelen hielp.
- later zou hij -maar hierover is niets historisch zeker- ook elders het Evangelie verkondigd hebben.
 - ▶ m.n. Abessinië (Ethiopië) en Perzië worden genoemd.
- het interne onderzoek van Mt. leert dat de auteur een Jood-Christen moet zijn. Hij is nl. erg goed vertrouwd
 - ▶ met de verhoudingen in Israël
 - ▶ het O.T.
 - ▶ de zeden, gebruiken en religieuze opvattingen van de Joden.

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

De apostel Matteüs

- Opmerkelijk:
 - ▶ het eerste evangelie is toegeschreven aan de enige apostel van wie wij zeker weten dat hij kon schrijven.
 - hij was tollenaar, belastingontvanger en naar alle waarschijnlijkheid vereiste dat minstens een bepaald niveau van geletterdheid.
- of de andere apostelen konden schrijven is de vraag.
 - ▶ Hand. 4,13 zegt over Petrus en Johannes dat zij ongeletterd (ἀγράματοί) zijn.
 - ▶ dit kan ook betekenen dat zij geen opleiding genoten hebben.
 - “Bemerkend dat het ongeletterde en eenvoudige mensen waren, stonden zij verbaasd toen zij de vrijmoedigheid van Petrus en Johannes zagen”.
- als er tijdens het leven van Jezus iemand nota's genomen heeft dan is Matteüs het waarschijnlijkst.
- als Mt. gebruik gemaakt heeft van Mc. dan is dat nog geen argument tegen zijn mogelijk auteurschap

Schrijver en tijd van het Matteüs-evangelie

De apostel Matteüs

- Marcus was kennelijk de leerling van Petrus.
 - ▶ Petrus behoorde meer dan Matteüs tot de kern van de leerlingen.
 - ▶ zo kan Mt. ook afgegaan zijn op Mc. om de gebeurtenissen te beschrijven waar hij niet bij was, bv. toen hij het hazenpad gekozen had in Mt. 26-28.
 - ▶ de apostelen waren niet allemaal iedere keer getuige van elk woord of daad van de Heer.

- een voorbeeld waar een ooggetuige, verslagen enz. van een ander gebruikte.
 - ▶ bv. Xenophon (in -399) die een leerling van Socrates was maar niet aanwezig was bij diens proces en dood gebruikte de verslagen van een andere leerling nl. Hermogenes.

De schrijver van het Johannes-evangelie

Kenmerken: Johannes

- Joh. verschilt van de synoptici
 - ▶ in stijl en inhoud van Jezus' woorden
 - het Rijk Gods staat niet langer centraal
 - het gebruik van spreekwoorden (uitdrukkingen) en parabels, of die opduiken in de apophthegmata (verklarende woorden).
 - Jezus spreekt in symbolische toespraken, die vaak verwijzen naar zijn band met de Vader.
 - ▶ chronologisch
 - Jezus' optreden gebeurt in een periode van drie jaar
 - bij de synoptici in één jaar
 - ▶ geografisch
 - Jezus gaat heen en weer tussen Galilea en Judea, met de nadruk op de confrontaties in Judea.
 - bij de synoptici: Jezus werkt eerst uitgebreid in Galilea en slechts korte tijd voor zijn arrestatie in Jeruzalem.

De schrijver van het Johannes-evangelie

Kenmerken: Johannes

- overeenstemming met de synoptici:
 - ▶ Jezus genas mensen, (deed wonderen)
 - ▶ vermenigvuldigde brood
 - ▶ redde de leerlingen in een storm op het meer.
- verschil:
 - ▶ geen enkel exorcisme in Joh.
- veel uitspraken van Jezus in Joh. geven inzicht in Zijn ware identiteit.
 - ▶ bij de synoptici is het ontdekken dat Jezus de Messias is het hoogtepunt van zijn optreden in Galilea (Mc. 8,31)
 - ▶ de leerlingen in Joh. belijden deze waarheid vanaf het begin (1,41-49).

De schrijver van het Johannes-evangelie

Kenmerken: Johannes

- een aantal **grote episodes** zijn zowel in Joh. als in de Synoptici te vinden:
 - ▶ het optreden en getuigenis van Johannes de Doper
 - ▶ de reiniging van de tempel
 - ▶ het voeden van de menigte
 - ▶ het wandelen over het water
 - ▶ de vraag om een teken
 - ▶ de belijdenis van Petrus
 - ▶ de zalving van Jezus
 - ▶ de intocht in Jeruzalem
 - ▶ het Laatste avondmaal en de voorspelling van het verraad
 - ▶ Zijn arrestatie, Zijn lijden, Zijn begravenis en leeg graf
 - ▶ Jezus' verschijning aan de vrouwen
 - ▶ Jezus' verschijning aan de leerlingen in Jeruzalem en in Galilea
 - ▶ de genezing van de zoon van de hofbeamte in Joh. 4,46-54 heeft een verre band met de genezingen in Mt. 8,5-13 en Lc. 7,1-10
 - ▶ de genezing van de blindgeborene in Joh. 9 is parallel met die van blinden in de Synoptici.

De schrijver van het Johannes-evangelie

Joh. en Synoptici overeenkomsten

- sommige **uitspraken** van Jezus verschijnen in Joh. en de Synoptici:
 - ▶ de woorden van Johannes de Doper
 - ▶ de naam “*Kefas*” voor Petrus
 - ▶ de Mensenzoon-uitspraak
 - ▶ over de tempel
 - ▶ over het “kind-worden” om het koninkrijk binnen te gaan
 - ▶ de commentaar op de overvloedige oogst
 - ▶ de profeet in zijn eigen vaderstad
 - ▶ het verliezen en winnen van het leven
 - ▶ de dienaar en meester
 - ▶ de zending en zender
 - ▶ de vergeving van zonden

De schrijver van het Johannes-evangelie

Kenmerken: Johannes

- Joh. citeert het O.T. niet vaak.
 - ▶ 18 expliciete citaten (1,23; 2,17; 6,31,45; 7,38.42; 8,17; 10,34; 12,15.38.40; 13,18; 15,25; 17,12; 19,24.28.36.37),
 - ▶ hiervan slechts vijf parallellen bij de Synoptici, nl.
 - Johannes de Doper als de “stem van een roepende in de woestijn”;
 - “de koning komt”, de intocht in Jeruzalem;
 - het verharden van de harten;
 - de verrader;
 - het werpen van het lot over Jezus’ kleding.
- andere citaten komen uit teksten die frequent gebruikt werden in de jonge Kerk
 - ▶ Joh. 2,17, 15,25, 19,28 en 19,29 verwijzen naar Ps 69 (over het lijden);
 - ▶ Joh. 6,31 en misschien 7,38 verwijzen naar Ps 78.

Wie is Johannes?

Interne argumenten (De geliefde leerling)

- 1. één van de leerlingen die aan de borst van Jezus lag bij het Laatste Avondmaal schreef of dicteerde het vierde evangelie.
 - ▶ Bij de verschijning van Jezus aan het meer.
 - Joh. 21,20.24-25: “20 Toen Petrus zich omkeerde, zag hij, dat de leerling van wie Jezus veel hield, hen volgde; dezelfde die ook bij de maaltijd tegen Jezus’ borst had geleund en gezegd: ‘Heer, wie is het die U zal overleveren.’ ... 24 Dit is de leerling, die van deze dingen getuigt en dit **geschreven** heeft, en wij weten dat zijn getuigenis waar is. 25 Er zijn nog vele andere dingen die Jezus gedaan heeft. Maar als ze een voor een beschreven werden, dan zou naar mijn mening zelfs de hele wereld te klein zijn voor de boeken die men dan zou moeten schrijven.”
- een aantal exegeten gaan hier gewoon aan voorbij.
- er staat wel degelijk dat deze leerling het evangelie geschreven heeft (γράφειν).
 - dit kan ook betekenen laten schrijven (door het een ander te dicteren).

Wie is Johannes?

Excursus: De geliefde leerling vinden wij 5 keer (1)

■ (1) Joh. 1,35-40:

- ▶ De volgende dag stond Johannes daar weer, nu met twee van zijn leerlingen. 36 Hij richtte het oog op Jezus die voorbijging en sprak: 'Zie, het Lam Gods.' 37 De twee leerlingen hoorden hem dat zeggen en gingen Jezus achterna. 38 Jezus keerde zich om en toen Hij zag dat zij Hem volgden, vroeg Hij hun: 'Wat verlangt gij?' Ze zeiden tot Hem: 'Rabbi' -vertaald betekent dit: 'Meester'- waar verblijft ge?' 39 Hij zei hun: 'Gaat mee om het te zien'. Daarop gingen zij mee en zagen waar Hij zich op hield. Die dag bleven zij bij Hem. Het was ongeveer het tiende uur. 40 Andreas, de broer van Simon Petrus, was een van die twee die het gezegde van Johannes hadden gehoord en Jezus achterna waren gegaan.

■ (2) Joh. 13,23:

- ▶ "Een van de leerlingen, degene die door Jezus bemind werd, lag dicht tegen Jezus aan."

Wie is Johannes?

Excursus: De geliefde leerling vinden wij 5 keer (2)

■ (3) Joh. 19,25-27.35:

- ▶ stonden bij Jezus' kruis zijn moeder, de zuster van zijn moeder, Maria de vrouw van Klopas en Maria Magdalena. 26 Toen Jezus zijn moeder zag en naast haar de leerling die Hij liefhad, zei Hij tot zijn moeder: 'Vrouw, zie daar uw zoon.' 27 Vervolgens zei Hij tot de leerling: 'Zie daar uw moeder.' En van dat ogenblik af nam de leerling haar bij zich in huis. ...35 Die het gezien heeft getuigt hiervan; zijn getuigenis is waar en hij weet, dat hij de waarheid zegt, opdat ook gij zoudt geloven.

■ (4) Joh. 20,2-10:

- ▶ Zij liep snel naar Simon Petrus en naar de andere, de door Jezus beminde leerling, en zei tot hen: 'Ze hebben de Heer uit het graf genomen en wij weten niet waar ze Hem hebben neergelegd.' 3 Daarop gingen Petrus en de andere leerling op weg naar het graf. 4 Ze liepen samen vlug voort, maar die andere leerling snelde Petrus vooruit en kwam het eerst bij het graf aan. 5 Vooroverbukkend zag hij de zwachtels liggen, maar hij ging niet naar binnen. 6 Simon Petrus die hem volgde, kwam ook bij het graf en trad wel binnen. Hij zag dat de zwachtels er lagen, 7 maar dat de zweetdoek die zijn hoofd had bedekt, niet bij de zwachtels lag, maar ergens afzonderlijk opgerold op een andere plaats. 8 Toen pas ging ook de andere leerling die het eerst bij het graf was aangekomen, naar binnen; hij zag en geloofde, 9 want zij hadden nog niet begrepen hetgeen er geschreven stond, dat Hij namelijk uit de doden moest opstaan. 10 Daarna keerden de leerlingen naar huis terug.

Wie is Johannes?

Excursus: De geliefde leerling vinden wij 5 keer (3)

■ (5) Joh. 21,2.7.20-24:

- ▶ 2 Er waren bijeen: Simon Petrus, Tomas, die ook Didymus genoemd wordt, Natanaël uit Kana in Galilea, de zonen van Zebedeüs en nog twee van zijn leerlingen.
- ▶ 7 Daarop zei de leerling van wie Jezus veel hield tot Petrus: *'Het is de Heer!'* Toen Simon Petrus hoorde dat het de Heer was, trok hij zijn bovenkleed aan - want hij droeg slechts een onderkleed - en sprong in het meer.
- ▶ 20 Toen Petrus zich omkeerde, zag hij, dat de leerling van wie Jezus veel hield, hen volgde; dezelfde die ook bij de maaltijd tegen Jezus' borst had geleund en gezegd: *'Heer, wie is het die U zal overleveren.'* 21 Toen Petrus hem nu zag, vroeg hij aan Jezus: *'Wat dan met hem?'* 22 Waarop Jezus hem zei: *'Als ik hem wil laten blijven tot Ik kom, is dat uw zaak? Gij moet Mij volgen!'* 23 Zo ontstond onder de broeders het gerucht, dat die leerling niet zou sterven. Doch Jezus had hem niet gezegd, dat hij niet zou sterven, maar: *'Als ik hem wil laten blijven tot Ik kom, is dat uw zaak?'* 24 Dit is de leerling, die van deze dingen getuigt en dit geschreven heeft, en wij weten dat zijn getuigenis waar is.

Wie is Johannes?

Excursus: De geliefde leerling vinden wij 5 keer (4)

- iedere keer wordt in de derde persoon verteld:
 - indien hij in de eerste persoon zou schrijven, dan aandacht op zichzelf.
- de geliefde leerling kan zijn:
 - de apostel Johannes, de zoon van Zebedeüs
 - of een andere leerling - niet-apostel -.

 - het is in elk geval een ooggetuige.
- sommigen gaan de vraag uit de weg en zien hem als de ideale leerling en niet een historische persoon.

Wie is Johannes?

Interne argumenten (verder)

- 2. bij het Laatste avondmaal is duidelijk dat deze “beminde leerling” behoort tot de binnenste kring van vrienden van Jezus.
 - ▶ Joh. 13,23-26: “Een van de leerlingen, degene die door Jezus bemind werd, lag dicht tegen Jezus aan. Simon Petrus gaf hem een teken en vroeg hem: ‘Wie bedoelt Hij?’ Toen leunde deze tegen Jezus’ borst en zei tot Hem: ‘Heer, wie is het?’”
 - ▶ de “beminde leerling” zit dichterbij Jezus dan Petrus, vandaar dat hij hem moet vragen.

Wie is Johannes?

Interne argumenten.

- 3. als we deze gegevens over de “beminde leerling” combineren met de bekende gegevens van de apostel Johannes dan is een redelijke verklaring dat deze twee dezelfde persoon zijn.
- Johannes. zoon van Zebedeüs
 - ▶ was één van de twaalf (Mt. 10,14; Mc. 3,16-19; Lc. 6,14-16)
 - ▶ was aanwezig bij het Laatste Avondmaal (Mc. 14,17-25; Lc. 22,14-30).
 - ▶ behoorde tot de meest intieme kern van Jezus’s leerlingen samen met Petrus en Jacobus
 - de enige aanwezige apostelen bij de opwekking van de dochter van Jairus, Jezus’ doodsangst in Gethsemane en de gedaanteverandering.
 - ▶ Johannes had ook een bijzondere band met Petrus
 - blijkt uit de ontdekking van het lege graf (Joh. 20,1-9)
 - Petrus en Johannes werden door Jezus naar Jeruzalem gestuurd werden om het Laatste Avondmaal voor te bereiden (Lc. 22,8)
 - samen verkondigden zij in Jeruzalem na Pinksteren (Hand. 3,1; 8,14)

Wie is Johannes?

Interne argumenten.

- dit, samen met de externe aanwijzingen (hieronder), wijst naar Johannes.
 - ▶ men merkt ondanks alles bij velen een zekere huivering om dit te onderschrijven.
 - ▶ velen, incl. Joseph Ratzinger, laten de mogelijkheid open dat een presbyter Johannes het geschreven heeft, deze verder onbekende figuur komt uit 2 en 3 Joh.
 - hij stelt wel dat de inhoud van het evangelie teruggaat op de door Jezus (bijzonder) geliefde leerling.

Wie is Johannes?

Interne argumenten.

- het kan ook een leerling zijn die niet tot de 12 behoort.
- Joh. vermeldt nergens de twaalf apostelen, zelfs de binnenste groep “Petrus, Jacobus en Johannes” verschijnen nergens als groep!
 - ▶ de rol van de 12, genoemd in 6,67-71 en 20,24 is minimaal vergeleken met de synoptici.
 - ▶ de zonen van Zebedeüs spelen, buiten Mc-traditie, enkel een rol in Lc. 9,54-55.
 - ▶ behalve de alomtegenwoordige Petrus worden in Joh. net de minder bekende genoemd:
 - Thomas
 - Filippus
 - Judas (niet Iscariot),
 - Judas Iscariot
 - Andreas
 - die in synoptici steeds met zijn broer Petrus en de zonen van Zebedeüs optrekt verschijnt maar één keer met Petrus, maar vaker in gezelschap van Filippus, die net zoals hij uit Betsaïda kwam.
 - de “zonen van Zebedeüs” worden zonder namen enkel vermeld in Joh. 21,2.
 - kennelijk is de geliefde leerling iemand uit de groep van Nathanael, Nicodemus, Lazarus, Martha, Maria.

Wie is Johannes?

Interne argumenten.

- het evangelie van Johannes heeft deze titel.
 - ▶ ongeveer 5% van de mannen heette zo in Israël in die tijd.
 - ▶ Papias heeft het over Johannes de presbyter (niet: de apostel)

- als Johannes de auteur is, waarom verwijst hij dan naar zichzelf als “de door Jezus beminde leerling” op zo een mysterieuze manier?
 - ▶ mogelijk komt dat door de bijdrage van de schrijver/medewerker die hij gebruikt of is het zijn persoonlijke stijl en keuze.
 - ▶ misschien opdat de lezers zich met hem kunnen identificeren.
 - ▶ hij hoeft uiteraard niet zelf geschreven te hebben maar kan gedicteerd of omschreven hebben

- als hij schreef aan het einde van zijn leven, waarover de Christenen in de oudheid het eens zijn dan heeft hij 50 of 60 jaar gehad om te leren schrijven.

Wie is Johannes?

Interne argumenten.

- indien het de apostel Johannes is
 - ▶ zijn vader Zebedeüs was niet arm want uit het roepingsverhaal blijkt dat hij knechten in dienst had.
 - zijn familie was daarmee waarschijnlijk in staat om hem een minimale opleiding te geven.
 - het is onbekend of dit ook daadwerkelijk gebeurde.
 - ▶ Johannes en Petrus in de Hand. (4,13) “onletterden” (ἀγράμματοί) genoemd. Dit is: “analfabeten” of “niet of slecht opgeleid”.
- hij hoeft het niet eigenhandig geschreven te hebben
 - ▶ in de oudheid was het gebruikelijk om zich te bedienen van een schrijver.
 - alleen al het schrijven zelf op perkament met ganzenveren enz. was veel complexer dan de huidige manieren. Paulus die kon schrijven, gebruikte bv. Tertius als schrijver (Rom. 16,22).
 - ▶ de jonge Christenheid heeft altijd gedacht dat Johannes het gedictieerd heeft.

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- nogal wat exegeten denken dat Joh. 21,24-25 later toegevoegd is en dat Joh. origineel eindigde met 20,30-31:
 - ▶ “Nog vele andere tekenen heeft Jezus gedaan in het bijzijn van zijn leerlingen, welke niet in dit boek zijn opgetekend, 31 maar deze hier zijn opgetekend, opdat gij moogt geloven, dat Jezus de Christus is, de Zoon van God, en opdat gij door te geloven leven moogt bezitten in zijn Naam.”
- Richard Bauckham leert overtuigend dat het einde er wel degelijk bijhoort.
- Zijn redenering hieronder (kort).

Het einde van Johannes

De teksten (2 trappen)

- **20,30** Nog vele andere tekenen heeft Jezus gedaan in het bijzijn van zijn leerlingen, welke niet in dit boek zijn opgetekend, **31** maar deze hier zijn opgetekend, opdat gij moogt geloven, dat Jezus de Christus is, de Zoon van God, en opdat gij door te geloven leven moogt bezitten in zijn Naam.
- **21,1** Daarna verscheen Jezus aan de leerlingen bij het meer van Tiberias. De verschijning verliep op deze wijze: **2** Er waren bijeen: Simon Petrus, Tomas, die ook Didymus genoemd wordt, Natanaël uit Kana in Galilea, de zonen van Zebedeüs en nog twee van zijn leerlingen. **23** Zo ontstond onder de broeders het gerucht, dat die leerling niet zou sterven. Doch Jezus had hem niet gezegd, dat hij niet zou sterven, maar: 'Als Ik hem wil laten blijven tot Ik kom, is dat uw zaak?' ...
- **21,24** Dit is de leerling, die van deze dingen getuigt en dit geschreven heeft, en wij weten dat zijn getuigenis waar is. **25** Er zijn nog vele andere dingen die Jezus gedaan heeft. Maar als ze een voor een beschreven werden, dan zou naar mijn mening zelfs de hele wereld te klein zijn voor de boeken die men dan zou moeten schrijven.

- **21,1** Daarna verscheen Jezus aan de leerlingen bij het meer van Tiberias. De verschijning verliep op deze wijze: **2** Er waren bijeen: Simon Petrus, Tomas, die ook Didymus genoemd wordt, Natanaël uit Kana in Galilea, de zonen van Zebedeüs en nog twee van zijn leerlingen. **3** Simon Petrus zei tot hen: 'Ik ga vissen.' Zij antwoordden: 'Dan gaan wij mee.' Zij gingen dus op weg en klommen in de boot, maar ze vingen die nacht niets. **4** Toen het reeds morgen begon te worden, stond Jezus aan het strand, maar de leerlingen wisten niet dat het Jezus was.
- **5** Jezus sprak hen aan: 'Vrienden, hebben jullie soms wat vis?' 'Neen', antwoordden ze.
- **6** Toen zei Hij hun: 'Werpt het net uit rechts van de boot, daar zult ge iets vangen.' Nadat ze dit gedaan hadden, waren ze niet meer bij machte het net op te halen vanwege de grote hoeveelheid vissen.
- **7** Daarop zei de leerling van wie Jezus veel hield tot Petrus: 'Het is de Heer!' Toen Simon Petrus hoorde dat het de Heer was, trok hij zijn bovenkleed aan -want hij droeg slechts een onderkleed - en sprong in het meer. **8** De andere leerlingen kwamen met de boot, want zij waren niet ver uit de kust, slechts tweehonderd el, en sleepten het net met de vissen achter zich aan.
- **9** Toen zij aan land waren gestapt, zagen zij dat er een houtskoolvuur was aangelegd met vis er op en brood. **10** Jezus sprak tot hen: 'Haalt wat van de vis, die gij juist gevangen hebt.'
- **11** Simon Petrus ging weer aan boord en sleepte het net aan land. Het was vol grote vissen, honderddrieënvijftig stuks, en ofschoon het er zoveel waren, scheurde het net niet.
- **12** Jezus zei hun: 'Komt ontbijten.' Wetend dat het de Heer was, durfde geen van de leerlingen Hem vragen: 'Wie zijt Gij?'
- **13** Jezus trad dichterbij, nam het brood, en gaf het hun, en zo ook de vis. **14** Dit nu was de derde keer dat Jezus aan de leerlingen verscheen sinds Hij uit de doden was opgestaan.

- **21,15** Na het ontbijt zei Jezus tot Simon Petrus: 'Simon, zoon van Johannes, hebt ge Mij meer lief dan dezen?' Hij antwoordde: 'Ja Heer, Gij weet, dat ik U bemin.' Jezus zei hem: 'Weid mijn lammeren.'
- **16** Nog een tweede maal zei Hij tot hem: 'Simon, zoon van Johannes, hebt ge Mij lief?', waarop deze antwoordde: 'Ja Heer, Gij weet dat ik U bemin.' Jezus hernam: 'Hoed mijn schapen.'
- **17** Voor de derde maal vroeg Hij: 'Simon, zoon van Johannes, hebt ge Mij lief?' Nu werd Petrus bedroefd, omdat Hij hem voor de derde maal vroeg: 'Hebt ge Mij lief?' en hij zeide Hem: 'Heer, Gij weet alles: Gij weet dat ik U liefheb.' Daarna zei Jezus hem: 'Weid mijn schapen.'
- **18** Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: toen ge jong waart, deed ge zelf uw gordel om en ging waarheen ge wilde, maar wanneer ge oud zult zijn, zult ge uw handen uitstrekken, een ander zal u omgorden en u brengen waarheen ge niet wilt.'
- **19** Hiermee zinspeelde Hij op de dood waardoor hij God zou verheerlijken. En na deze woorden zei Hij hem: 'Volg Mij.'
- **20** Toen Petrus zich omkeerde, zag hij, dat de leerling van wie Jezus veel hield, hen volgde; dezelfde die ook bij de maaltijd tegen Jezus' borst had geleund en gezegd: 'Heer, wie is het die U zal overleveren.'
- **21** Toen Petrus hem nu zag, vroeg hij aan Jezus: 'Wat dan met hem?'
- **22** Waarop Jezus hem zei: 'Als ik hem wil laten blijven tot Ik kom, is dat uw zaak? Gij moet Mij volgen!'
- **23** Zo ontstond onder de broeders het gerucht, dat die leerling niet zou sterven. Doch Jezus had hem niet gezegd, dat hij niet zou sterven, maar: 'Als Ik hem wil laten blijven tot Ik kom, is dat uw zaak?'

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- de overeenkomst tussen de proloog 1,1-18 en de vertellende epiloog 21,1-23
 - ▶ die gevat zit tussen twee zorgvuldig geconstrueerde stukken 20,30-31 en 21,24-25.
 - ▶ deze twee stukken scheiden het verhalend gedeelte (de verschijning bij het meer) af van het hoofdgedeelte van het evangelie en maken het tot een afsluiting.

- ▶ zoals de proloog de “prehistorie” van het evangelie schildert
- ▶ zo de epiloog de toekomst..

- ▶ proloog vanaf schepping: “in het begin” 1,1
- ▶ epiloog de toekomst: “tot Ik kom” 21,23

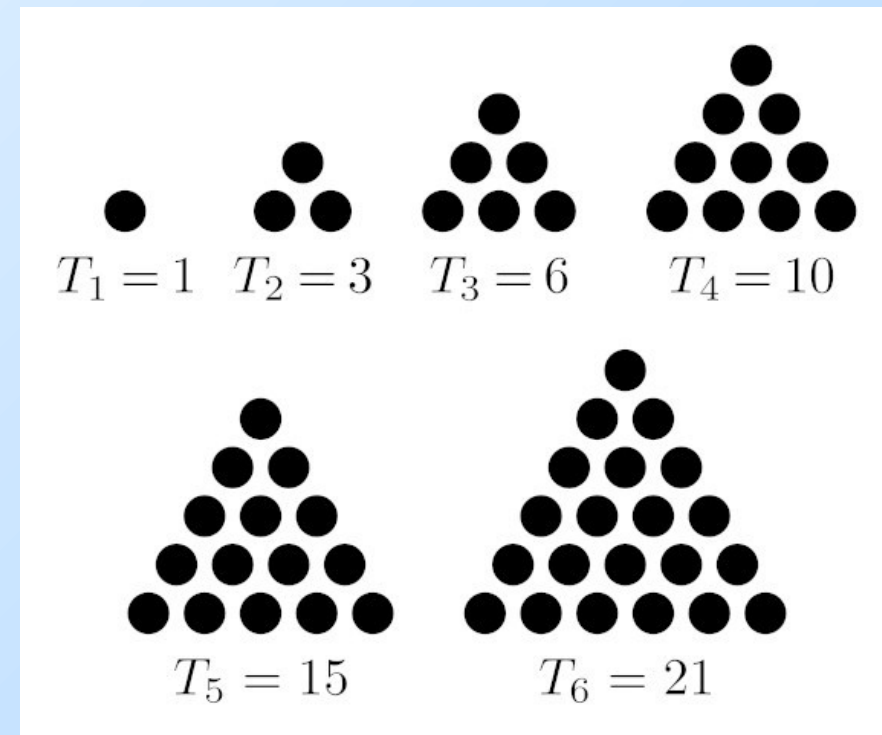
Johannes, proloog 1,1-18

- **1,1** In het begin was het Woord en het woord was bij God en het Woord was God.
- **2** Dit was in het begin bij God. **3** Alles is door Hem geworden en zonder Hem is niets geworden van wat geworden is. **4** In Hem was leven, en dat leven was het licht der mensen. **5** En het licht schijnt in de duisternis maar de duisternis nam het niet aan. **6** Er trad een mens op, een gezondene van God; zijn naam was Johannes.
- **7** Deze kwam tot getuigenis, om te getuigen van het Licht, opdat allen door hem tot geloof zouden komen.
- **8** Niet hij was het Licht, maar hij moest getuigen van het Licht.
- **9** Het ware Licht, dat iedere mens verlicht, kwam in de wereld.
- **10** Hij was in de wereld; de wereld was door Hem geworden, en toch erkende de wereld Hem niet.
- **11** Hij kwam in het zijne, maar de zijnen aanvaardden Hem niet.
- **12** Aan allen echter die Hem wel aanvaardden, aan hen die in zijn Naam geloven, gaf Hij het vermogen om kinderen van God te worden; **13** Zij zijn niet uit bloed noch uit begeerte van het vlees of de wil van een man, maar uit God geboren.
- **14** Het woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond. Wij hebben zijn heerlijkheid aanschouwd, zulk een heerlijkheid als de Eniggeborene van de Vader ontvangt, vol van genade en waarheid.
- **15** Wij hebben Johannes' getuigenis over Hem toen hij uitriep: 'Deze was het van wie ik zei: Hij die achter mij komt, is mij voor, want Hij was eerder dan ik.'
- **16** Van zijn volheid hebben wij allen ontvangen: genade op genade.
- **17** Werd de Wet door Mozes gegeven, de genade en de waarheid kwamen door Jezus Christus.
- **18** Niemand heeft ooit God gezien; de eniggeboren Zoon, die in de schoot des Vaders is, Hij heeft Hem doen kennen.

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

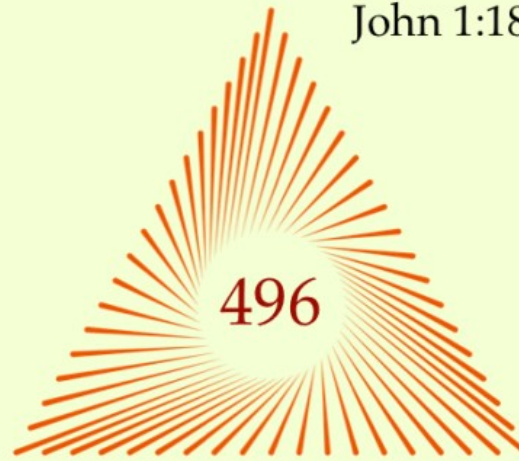
- een argument dat de epiloog er bijhoort is dat de proloog 496 lettergrepen en de epiloog 496 woorden omvat.
 - ▶ deze cijfersymboliek vinden wij heel vaak in het N.T.
- 496
 - ▶ is een perfect getal (som van al zijn delers: $1 + 2 + 4 + 8 + 16 + 31 + 62 + 124 + 248$) (de twee lagere perfecte getallen zijn 6 en 28)
 - ▶ is een driehoeksgetal: (ook: 1,3,6,10 ..). (zie hiernaast)
 - bij proloog lettergrepen: het is poëtisch, lettergrepen tellen dan
 - bij epiloog woorden: het is narratief
 - ▶ 496 is de numerische waarde van $\mu\nu\nu\omicron\gamma\epsilon\nu\eta\varsigma$ (eengeboren = enige zoon) in 1,14 en 1,18. (zie volgende dia)
- nog getalsymboliek: de twee stukken 20,30-31 en 21,24-25 die de epiloog omkaderen bevatten elk 43 woorden.

μονογενής* - only begotten

μ = 40
ο = 70
ν = 50
ο = 70
γ = 3
ε = 5
ν = 50
ή = 8
ς = 200

John 1:18

* Note: An almost identical conjugation of this Koiné word occurs in John 3:16.

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- Een vergelijking van de twee stukken:

- Joh. 20,30-31:

- ▶ Nog vele andere tekenen heeft Jezus gedaan in het bijzijn van zijn leerlingen, welke niet in dit boek zijn opgetekend, 31 maar deze hier zijn opgetekend, opdat gij moogt geloven, dat Jezus de Christus is, de Zoon van God, en opdat gij door te geloven leven moogt bezitten in zijn Naam.

- Joh. 21,24-25:

- ▶ Dit is de leerling, die van deze dingen getuigt en dit geschreven heeft, en wij weten dat zijn getuigenis waar is. 25 Er zijn nog vele andere dingen die Jezus gedaan heeft. Maar als ze een voor een beschreven werden, dan zou naar mijn mening zelfs de hele wereld te klein zijn voor de boeken die men dan zou moeten schrijven.

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- de stukken zijn parallel maar geen herhaling.
 - ▶ het tweede voert de redenering van het eerste verder en naar een hoger plan.

- bv. beide gaan over wat niet is opgeschreven in dit boek.
 - ▶ 1e trap: Nog vele andere **tekenen** heeft Jezus gedaan ..., welke niet in dit boek zijn opgetekend ...
 - ▶ 2e trap: *Er zijn nog vele andere **dingen** die Jezus **gedaan** heeft.* (21,25)
 - de hyperbool: “*zou naar mijn mening zelfs de hele wereld te klein zijn ...*” wordt vaker gebruikt in de oudheid.
 - de hyperbool wordt voor de daden van Jezus gebruikt, om het toe te passen op de tekens die Hij deed zou vreemd zijn.
 - nb. niet alle wonderen van Jezus bij Joh. zijn tekenen.
 - bv. in Joh. 21 (wonderbare visvangst) is geen teken omdat dit Jezus’ glorie niet openbaart.

- de **tekenen** eindigen bij trap 1: Joh. 20,30.
 - ▶ wat volgt in trap 2 (de verschijning aan meer en gesprek) is geen teken maar een daad van de Heer.

- de **daden** eindigen bij trap 2.

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- de twee trappen zijn zorgvuldig gekozen om de geliefde leerling te onthullen.
 - ▶ trap 1: in algemeen over de leerlingen van de Heer, eindigt impliciet met “getuigenis” (“*in het bijzijn van zijn leerlingen*“, 20,30).
 - de lezer veronderstelt natuurlijk dat de verhalen van het evangelie aan het getuigenis van de leerlingen ontleend wordt. (vgl. 15,27: “Maar ook gij moet getuigen, want vanaf het begin zijt gij bij Mij.”)
 - ▶ trap 2: wordt “getuigen” expliciet gebruikt en toegespitst op de “(geliefde) leerling”.
 - “Dit is de leerling, die van deze dingen getuigt en dit geschreven heeft, en wij weten dat zijn getuigenis waar is.” (21,24)

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- de redenen voor de focus op de (geliefde) leerling:
 - ▶ beide trappen spreken over het schrijven van het evangelie:
 - trap 1: onthult de auteur niet:
 - “Nog vele andere tekenen heeft Jezus gedaan in het bijzijn van zijn leerlingen, *welke niet in dit boek zijn opgetekend*,³¹ *maar deze hier zijn opgetekend* opdat gij moogt geloven, dat Jezus de Christus ...” (20,30-31)
 - ἔστιν γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ: 31 ταῦτα δὲ γέγραπται
 - trap 2: onthult dat ze geschreven zijn door de geliefde leerling:
 - “*Dit is de leerling, die van deze dingen getuigt en dit geschreven heeft*, en wij weten dat zijn getuigenis waar is.” (21,24)

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- een andere parallel is dat ook de **proloog** twee trappen kent
- trap 1 eindigt met:
 - ▶ proloog 1,1-7: *“opdat allen door hem tot geloof zouden komen”*
 - ▶ parallel: slot 20,31: *“opdat gij moogt geloven, dat Jezus de Christus is ...”*
- trap 2: getuige:
 - ▶ proloog: 1,15: Johannes de Doper (1,8-18 “getuige” gebruikt in 1,15 en 17-18):
 - *“Wij hebben Johannes' getuigenis over Hem toen hij uitriep: 'Deze was het van wie ik zei: Hij die achter mij komt, is mij voor, want Hij was eerder dan ik.' ”*
 - (letterlijk: Johannes getuigt over hem (Ἰωάννης μαρτυρεῖ))
 - ▶ parallel: slot: 21,24: parallel met geliefde leerling
 - *“Dit is de leerling, die van deze dingen getuigt en dit geschreven heeft, en wij weten dat zijn getuigenis waar is.”]*
 - ▶ samengevat: getuigen in tegenwoordige tijd
 - Joh. de Doper getuigt (Ἰωάννης μαρτυρεῖ) is parallel met
 - het getuigenis van de geliefde leerling (ὅτι ἀληθὴς αὐτοῦ ἡ μαρτυρία ἐστίν) (21,24)

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- het verband van beide trappen met de context
- context voorafgaand aan eerste trap:
 - ▶ Thomas en zijn christologische belijdenis: *'Mijn Heer en mijn God!'* (20,28) (de enige in Joh.!)
 - ▶ en het antwoord van Jezus: *'Omdat ge Mij gezien hebt, gelooft ge? Zalig die niet gezien en toch geloofd hebben.'* (20,29).
- de eerste trap zelf: schetst hoe zij die niet gezien hebben toch tot geloof komen, zoals de lezers van het evangelie ... nl. omdat het in dit boek is opgetekend.
 - het boek bemiddelt tussen zij die gezien hebben en zij die niet gezien hebben

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- de context tussen beide trappen (21,1-23) is een vooruitblik op de zending van de Kerk die dit geloven mogelijk moet maken.
 - ▶ de epiloog contrasteert en vergelijkt de rollen van Petrus en de geliefde leerling,
 - (a) eerst bij de wonderbare visvangst
 - (b) en daarna in Jezus' gesprek met Petrus.
 - ▶ (ad a) in het eerste deel is de geliefde leerling de getuige. Hij zegt: “*Het is de Heer*”. (21,7)
 - ▶ (ad b) Petrus die het net aan land sleept speelt de actieve rol.
 - in het gesprek met Jezus krijgt Petrus de actieve rol als herder met een schildering van zijn lot nl. dat hij voor zijn kudde zal sterven (21,15-19).
 - het lot van de geliefde leerling wordt cryptisch omschreven: “*Als ik hem wil laten blijven tot Ik kom, is dat uw zaak?*” 21,22.
 - het verwijzen ernaar met daarin een correctie van een verkeerde interpretatie 21,23 is duidelijk ook een boodschap:
 - de geliefde leerling zal ook sterven, maar het bevat een cryptische mening direct in de 2de trap (21,24-25) nl. dat deze leerling zijn opdracht zal blijven vervullen tot aan de parousie.
 - hij is getuige, zijn getuigenis is opgeschreven en zal als zodanig werkzaam blijven (zijn rol).⁷¹

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- het verband van beide trappen met de context (2)
- voorafgaand aan beide trappen:
 - herinneren de lezers zich het enige voorafgaande vers dat ging over één specifieke getuige (onder het kruis): 19,35:
 - *“Die het gezien heeft getuigt hiervan; zijn getuigenis is waar en hij weet, dat hij de waarheid zegt, opdat ook gij zoudt geloven.”*
- dit vers anticipeert beide “trappen van de conclusie”:
 - trap1: 20,31: *“opdat gij moogt geloven dat Jezus de Christus is, de Zoon van God...”* wordt letterlijk en qua inhoud geanticipeerd en
 - trap 2: 21,24: *“Dit is de leerling, die van deze dingen getuigt en dit geschreven heeft, en wij weten dat zijn getuigenis waar is.”*
- Let op: in 19,35 wordt vermeden om te zeggen dat het geschreven is en door wie.
 - dit wordt bewaard voor het einde (in 19,35 is niet duidelijk wie hij is).
 - in 19,35 zijn er nog twee mogelijkheden voor wie de getuige is:
 - optie 1: geliefde leerling (hij is nl. de enige mannelijke leerling onder het kruis (19,26-27))
 - optie 2: een andere leerling (dan zou dit waarschijnlijk wel duidelijk gezegd zijn).
 - pas in 21,24 is het duidelijk; het is de geliefde leerling.
 - dit vers is een duidelijke echo van 19,35.

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- Als dit klopt dan is de informatie over de auteur niet pas later toegevoegd, maar is de epiloog vanaf het begin een onderdeel van het Johannes-evangelie.

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- Joh. 21,24: *“Dit is de leerling, die van deze dingen getuigt en dit geschreven heeft, en wij weten dat zijn getuigenis waar is.”*
- wie is “wij”?
- Vier verklaringen:
 - ▶ 1. “wij” is de geliefde leerling en de lezers ...
 - dit is onwaarschijnlijk omdat er niet velen zijn t.t.v. het schrijven die dit kunnen bevestigen
 - ▶ 2. “wij” is een groep van leerlingen of ouderen die hun getuigenis later hebben toegevoegd op deze plaats om de auteur te identificeren en te steunen.
 - dit is quasi onmogelijk als het evangelie werkelijk een eenheid is vanaf het begin.
 - ▶ 3. de “wij” is een groep van leiders of ooggetuigen waarbinnen de geliefde leerling zich bewogen heeft.
 - het vers op zichzelf beschouwd is mogelijk zo te lezen.

>>

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

- 4. meest waarschijnlijke: de “**wij**” is geen echt meervoud maar staat voor “ik”.
 - ▶ je kan opwerpen dan moet ook **wij** staan in 19,25.
 - in Johannes-literatuur is er vaker een “wij” die staat voor een gezagsvol getuigenis van “ik”.
 - bv. Joh. 3,11; 1 Joh. 1,1-5;4,14 en 3 Joh. 9-10.12.

Joh. 3,11-12: “Voorwaar, voorwaar, Ik zeg u: Wij spreken over wat Wij weten en Wij getuigen van wat Wij gezien hebben, maar onze getuigenis aanvaardt gij niet. 12 Wanneer ge zelfs niet gelooft als Ik u spreek over aardse dingen, hoe zult gij dan geloven, als Ik spreek over hemelse dingen?”

- De technische discussie zie: Bauckham 371vv.

Wie is Johannes?

Het einde van het Johannes-evangelie.

■ wat voor een getuige?

- ▶ het begrip **ooggetuige**, in de moderne juridische zin, kent het N.T. niet, maar de betekenis komt wel in de buurt.
- ▶ de metafoor van Gods rechtspraak vinden wij in Joh.

■ er zijn twee fases in de rechtzaak van God in Joh. met eigen getuigen:

▶ eerste fase (tijdens leven van Jezus) **zeven getuigen**:

- 1. Johannes de Doper (1,7 enz.)
- 2. Jezus zelf (3,11 enz.)
- 3. de Samaritaanse (4,39)
- 4. God de Vader (5,32)
- 5. Jezus' werken en tekenen (5,36)
- 6. de Schriften (5,39)
- 7. het volk, dat getuigt over de opwekking van Lazarus (12,17)

▶ tweede fase (de periode van de Paracleet): **twee getuigen**:

- 1. de Paracleet (15,26)
- 2. de leerlingen (15,27), waaronder de geliefde leerling (19,35; 21,24).
 - de tweede fase wijst continu terug naar de eerste.

Wie is Johannes?

Een vergelijking met Lc.-Hand.

- Joh. spreekt één keer over het getuige zijn (μαρτυρω) van de leerlingen
 - ▶ 15,27: “*Maar ook gij moet getuigen, want vanaf het begin zijt gij bij Mij.*”
 - (καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε, ὅτι ἀπ’ ἀρχῆς μετ’ ἐμοῦ ἐστε.).
 - dit is de enige andere keer los van de geliefde leerling.
- Lucas
 - ▶ Hand. 1,21-22:
 - “Dus moet een van de mannen die tot ons gezelschap behoorden gedurende de tijd dat de Heer Jezus onder ons verkeerde, 22 vanaf het doopsel van Johannes tot de dag, waarop Hij van ons werd weggenomen, met ons een getuige (μάρτυρα) worden van zijn verrijzenis.”
 - ▶ het begin van Lc. gebruikt niet getuigen (μαρτυρες) maar ooggetuigen (αὐτόπται):
 - οἱ ἀπ’ ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γινόμενοι τοῦ λόγου
 - “die van het begin af aan ooggetuigen waren en in dienst van het woord zijn getreden”. (1,2)
 - ἀπ’ ἀρχῆς (vanaf het begin)
 - is een typische uitdrukking van Joh. (6,64; 8,25.44; 1 Joh. 2,7.13;3,8.11; 2 Joh. 5)
 - in Lucas heeft het duidelijk een plaats in het historische verhaal.

Wie is Johannes?

Een vergelijking met Lc.-Hand.

- als wij Joh. 15,27 (*Maar ook gij moet getuigen, want vanaf het begin zijt gij bij Mij.*) serieus nemen dan is de rol van getuige (μαρτυς) in de periode van de Paracleet beperkt tot een specifieke groep
 - ▶ getuigenis-geven is beperkt tot hen die Jezus persoonlijk gekend hebben (met de ene uitzondering: Paulus).
 - ▶ het is iets anders dan wat latere generaties en groepen doen.
- μαρτυρω (getuigen) wordt bij Joh. en Lc. niet gebruikt voor het ooggetuige-zijn in een historische of juridische context maar veel meer in de zin van Dt.-Jesaja 49,6...: *“Ik stel u aan om een licht voor de volken te zijn: mijn heil moet reiken tot in de uithoeken der aarde.”*
 - (deze tekst lijkt schuil te gaan achter Hand. 1,8)
- het zijn a.h.w. bevoorrechte “getuigen”, ook al is in Joh. het aspect van het juridische niet helemaal afwezig.

Wie is Johannes?

Externe bronnen

■ de kerkvaders:

- ▶ eenduidig dat een Johannes het evangelie geschreven heeft
- ▶ niet duidelijk of het de apostel is of een andere Johannes uit de kring rond Jezus.

■ bronnen:

- ▶ Justinus (ca 100-165/6), *Dialog met Trypho*, 103,8
- ▶ Ireneüs (+202), *A.H.* I,9,2 geciteerd in Eusebius, H.E. 5.8
- ▶ Canon Muratori (nrs. 9-16)
- ▶ Clemens van Alexandrië (140/150-216/7), geciteerd in Eusebius, H.E. 3.24.1-13
- ▶ Tertullianus (160-222), *Adv. Marcion* 4.2
- ▶ Papias in Eusebius (265-339), *H.E.* 3,39.3-4

- ▶ uit te werken

Wie is Johannes?

Het doel van Het Johannes-evangelie

- het doel van Joh. evangelie is volgens Ireneüs, *Adversus Haereses* 3,11,1-2:
 - ▶ “Johannes, de leerling van de Heer, preekt het geloof en probeert door het evangelie te verkondigen, *om de dwaalleer te bestrijden die Cerintus onder de mensen verspreid heeft ... Volgens de opvattingen van geen van de dwaalleraren was het Woord van God vlees geworden ... Daarom zegt de leerling van de Heer, die hen allen aanwijst als valse getuigen: ‘En het Woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond’*”.
- ook andere kerkvaders hebben gezien dat het doel van Joh. is m.n. om de godheid (menswording) van Jezus te verdedigen.

voorlopig einde

- De auteur van Joh. is de geliefde leerling en deze is waarschijnlijk/mogelijk de apostel Johannes.

